

A KISEGYHÁZ-KUTATÁS DILEMMÁI ÉS EREDMÉNYEI

UNGVÁRI CSABA

Tanulmányom az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájának műhelybeszélgetésén elhangzott előadásom írott változata¹. A rendezvény tematikája az 1945 utáni egyháztörténelem-írás köré szerveződött. Írásomban a kisegyház-kutatás néhány terminológiai és diszciplináris dilemmáját vetem fel, illetve – a teljesség igénye nélkül – megemlítem fontosabb eredményeit is.

1. Dilemmák

Mivel előadásom a historiográfia „térképén” az egyháztörténet-íráson belül helyezkedik el, a műfaj sajátosságainak és nehézségeinek felvetésével kezdem a téma bemutatását, mivel ezeknek kiemelt jelentősége van a kisegyház-kutatás esetében. Egyrészt azért, mert hazánkban a Horthy-korszakban, a ma jellemzően kisegyházként elkönyvelt vallási közösségeket szektáknak tartották, vagyis sem szakrális², sem közjogi értelemben nem minősültek egyháznak. Ezért akkoriban minimum vitatott lehetett történelmüket egyháztörténelemnek nevezni, hacsak nem eretnek mozgalomként. Másrészt az 1945–1989 közötti időszakban a „kisegyházi-történetírás”³ főként az államszocialista rendszerben működő SZET⁴ tagegyházainak történetét tárgyalta. Az 1989-ben kezdődött korszak feldolgozása azonban új kihívásokkal szembesítette a kisegyházak történelmének feldolgozására vállalkozó történészt. A vallások terjedését eddig korlátozta a kommunista-ateista ideológia, ám a rendszerváltást követően számos távol-keleti és más, a zsidó-kereszténytől eltérő vallás jelentős számú követőt szerzett magának, akik közjogi legitimitációjukat az egyházak közé sorolva kapták meg az új, liberális szel-

¹ A műhelybeszélgetés időpontja: 2014. március 28.

² Ez alatt azt értem, hogy az elismert egyházak nem tekintették őket teológiai, ekkleziológiai értelemben sem legitimnek.

³ A később bemutatásra kerülő Szigeti–Rajki szerzőpáros terminológiájának megfelelően.

⁴ Szabadegyházak Tanácsa (Az eredmények alcím alatt részletesebben bemutatásra kerül.)

lemű egyházi törvény alapján (1990. évi IV. törvény). A keresztény ekkléziológia⁵ értelmében azonban semmiképpen sem voltak egyháznak nevezhetők. A közjogi terminológia egy vallásilag homogén közeget feltételezett, valamint az állam feltétlen világnézeti semlegességének igényéből indult ki, így nem tudta – és talán nem is akarta – lekövetni a vallási pluralitás gyors térnyerését például úgy, hogy az egyház kifejezés hitrendszeri értelemben determináló használata helyett (esetleg) a vallási közösség elnevezést honosítsa meg. Ezért ha a diszciplínánk alapja a közjogi státusz, akkor a körbe bele kellene venni minden, egyháznak minősített felekezetet, függetlenül attól, hogy a 2011. évi CCVI. törvény eredményeképpen miként változott meg a státuszuk. Ezzel azonban vélhetően szembemennénk az egyháztörténelem-írás azon magától értetődő alapfeltételével, miszerint – legtágabb értelemben – a bibliai-újszövetségi alapon szerveződő vallási közösségekkel foglalkozik. Ebből természetesen következik, hogy *teológiai, ekkléziológiai meghatározást kell alkalmaznunk*, amely tekintetében alapvető eltérés van a római katolikus, ortodox és protestáns elképzelések, valamint a gyakorlat között. Tovább bonyolítja a helyzetet a neoprotestáns közösségek többségének módosult egyház-definíciója. Ezek olyan mértékben térnek el a protestáns fővonaltól, amilyen mértékben magukat egyedül üdvözítő egyháznak gondolják vagy tartják. Az egyháztörténelem-írás mint önálló diszciplína lehet világi vagy szakrális tudományág is. Utóbbiban – a leíró cél mellett – a szent iratokban rögzített vallási narratíva folytatóságának, mint a vallási közösség legitimitásának igazolása is célként jelenhet meg. A teljes konszenzust a dogmatikus előfeltételek megítélésének különbözősége is akadályozza. Bizonyos kisegyházak annak ellenére, hogy rendelkeznek társadalmi ismertséggel és esetleg elismertséggel is, hitvallásuk miatt sem a nagyobb, sem a kisebb egyházak többsége szerint nem tekinthetők kereszténynek, így egyháznak sem. Ilyen dogmatikus vita tárgyát képezik azok a felekezetek, amelyeknek a tanításai nem harmonizálnak az ókeresztény hitvallások Szentháromsággal és örök kárhozattal kapcsolatos kitételeivel. A *közjogi és szakrális* megfontolásokon túl a kisegyház *kvantitatív* vagy *korbeli* meghatározottságot is jelent, amely nem feltétlen csak a létszám, hanem a vallásalapítás vagy a magyarországi jelenlét kezdete óta eltelt idő alapján minősíti a felekezeteket. 2011-ben ilyen objektív tényezők meghatározásával történt kísérlet arra, hogy rögzítsék az elismert egyházakat. Végül annak ellenére, hogy a kritérium a 10 ezer fős tagság és/vagy a 100 éves múlt volt, erősen vitatott döntés született. További kérdés, hogy a köznyelvben szektaként emlegetett vallásfelekezetek és a kisegyházak azonosak-e? Nyisztor Zoltánnak⁶ a *Szekták Magyarországon* című, 1926-ban megjelent könyve, valamint a 30-as években tovább terjedő szektázás, továbbá az 1939-es betiltás is felerősítették azt a nézetet, miszerint a kisegyházak nem

⁵ Egyháztan, az egyházzal foglalkozó teológiai tudományág.

⁶ Római katolikus pap, író, újságíró, szerkesztő.

kívánatos társadalmi jelenségek.⁷ Ehhez hozzájárultak – a nemzetközi és a belpolitikai problémák kontextusán túl – a nemzeti-kereszténynek nevezett, kormányzásba bevont, úgynevezett történelmi egyházak, amelyek az állami hatóságokkal együtt folytatták a spirituális és adminisztratív harcot a rajtuk kívül létező vallásfelekezetek ellen. Vagyis ha a kisegyházakat értjük a szekták kifejezésen, akkor ahhoz semmiképpen sem társulhat ennek a korszaknak a pejoratív, kirekesztő szellemisége és megközelítése. Objektívabb fogódzókra van szükségünk, melyek megtalálásában például a szociológiai, vallásszociológiai „osztályozás” segíthet. Kamarás István szerint a mai magyarországi vallási jelenségeket, felekezeteket öt különböző csoportba lehet besorolni:

1. Új vallási mozgalmak – olyan vallási csoportok, mozgalmak és szervezetek, amelyeket a vallásszociológusok leggyakrabban az új vallási mozgalmak néven említenek.
2. Keleti vallások nyugati módozatai – azok a régi keleti vallások, illetve azok nyugaton misszionáló mozgalmak vagy nyugaton deformálódott változatai, amelyek ebben az időszakban jelentek meg a hazai nyilvánosság előtt (pl. a Krisna-mozgalom).
3. Új keletű protestáns mozgalmak – a legújabb protestáns eredetű szekták (pl. az Isten Gyermekei, mai nevükön Család).
4. Régebben keletkezett szinkretista mozgalmak – a már régebben keletkezett, de hazánkban csak most megjelenő szinkretista mozgalmak (pl. a Baha’i)
5. A New Age jelenség mozgalmak – a New Age jelenségbe tartozó félig vallási, félig spirituális mozgalmak (ilyen pl. a szcientológia).

A rendszerváltást követő vallási sokszínűség új kihívások elé állítja a kutatót, mert a kisegyházak körének szakszerű meghatározása is gondos előzetes kutatást és tipizálást igényel. A fentebbi dilemmák előrebecsátását követően vállalkozhatunk csak arra, hogy a kisegyházak egyháztörténelem-írása jelenlegi helyzetének rövid áttekintésébe kezdjünk.

2. Eredmények

Az államszocializmus idején Szigeti Jenő készítette el az első olyan művet, amelyben szakszerűen dokumentálja néhány jelentősebb kisegyház történelmének bizonyos részleteit úgy és annyira, ahogy és amennyire azt az 1981-ben regnáló

⁷ Erről bővebben: *Fazekas Csaba: Kisegyházak és szektakérdés a Horthy-korszakban.* Budapest. 1996. (<http://mek.niif.hu/01100/01169/01169.htm#2.2> (2014. 03. 27.)

⁸ *Kamarás István: Új vallási közösségek és katolikusok egymásról alkotott képe hazánkban.* = Az új vallási közösségek és a katolikusok egymásról. In: „...és akik mást hisznek?” Hívek és egyházak egymásról. Szerk.: Szabó Lajos – Tomka Miklós – Horváth Pál. Bp. 2000. 53–64. o.

hatalom engedélyezte.⁹ Ő – és általánosságban az 1945 utáni kisegyházi historiográfia – többségében azokat a vallási közösségeket tekinti vizsgálat tárgyának, amelyeket az az érdekvédelmi szövetség és utódszervezete tömörített, amelyet 1944-ben Kiss Ferenc orvosprofesszor, a Keresztyén Testvér Gyülekezet vezetője és Somogyi Imre író, a baptista egyház akkori elnöke alapított. Ezt Szabadegyházak Szövetségének nevezték el, és első tagjai a baptista, a metodista, az adventista, az ókatolikus, a Keresztyén Testvér Gyülekezetek, az Üdvhadsereg és a Krisztushívó Zsidók Szövetségének gyülekezetei voltak. 1946. június 4-én lépett életbe a 6270-es sz. kormányrendelet, amely értelmében hatályukat veszítették azok az intézkedések, amelyek a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetektől eltérő hitelveket követő vallásos gyülekezeteket (szektákat) mint tilos szervezeteket föloszlatták, működésüket betiltották vagy vagyoni tárgyaik felől rendelkeztek, majd a bevett, elismert és az el nem ismert vallások közti különbséget az 1947. évi XXXIII. tc. megszüntette. Ellenkező irányú fordulat volt, amikor az 1948–49-ben kezdődő időszakban az autonóm szerveződések felszámolták vagy az állami ellenőrzés bázisaivá alakították át. Ez utóbbi sorsra jutott a Szabadegyházak Szövetsége is, amely 1950-re a Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa nevet kapta, ezzel is igazodva további küldetéséhez: az államszocializmus idején az Állami Egyházügyi Hivatal szabadegyházakat kontrolláló tevékenységének ügyosztályaként tevékenykedett. Az alábbi felekezeteket tömörítette:

1. Élő Isten Gyülekezete
2. Evangéliumi Pünkösdi Közösség (2011 óta: Magyar Pünkösdi Egyház)
3. Isten Egyháza
4. Magyarországi Baptista Egyház
5. Magyarországi Hetednap Adventista Egyház
6. Magyarországi Keresztyén Testvér Gyülekezet
7. Magyarországi Metodista Egyház
8. Magyarországi Szabadkeresztyén Gyülekezet
9. Óskeresztyén Apostoli Egyház

Ennek az időszaknak történelmi lenyomatai a Szabadegyházak Tanácsának naptárai,¹⁰ amelyeket a Pünkösdi Teológiai Főiskola kutatóportáljáról¹¹ lehet elérni.

⁹ *Szigeti Jenő*: „És emlékezzél meg az útról”. Tanulmányok a magyarországi szabadegyházak történetéből. Bp. 1981.

¹⁰ https://drive.google.com/folderview?id=0B4MQH-2moS_Qczl2YWJ6WGSJSUFdsTT-M3emFCcTZCdw&usp=sharing

¹¹ punkosditortenelem.ptf.hu

Szigeti Jenő és Rajki Zoltán¹² 2012-ben a kisegyházi történelem első jelentősebb (Fazekas Csaba szerint „kánongyanús”)¹³, áttekintő művét adta ki „Szabadegyházak története Magyarországon 1989-ig” címmel.¹⁴ Ennek bevezetőjében historiográfiai és módszertani megfontolásait is közzéteszik, és a *szabadegyház gyűjtőfogalom alkalmazása mellett döntenek*. Különböző teológiai elveket valló és hitgyakorlatot követő közösségeket kellett egy kalap alá venniük, amelyre ők a „szabadegyház” terminust tartották a legalkalmasabbnak. Fazekas Csaba szerint „ez a legkevésbé problematikus a többi választható lehetőség mellett, mindenestre a kapcsolódó egyháztörténeti jelenségek megfogalmazására kétségtelenül alkalmas”.¹⁵ Szigeti Jenő – egyik tanulmányában – így definiálja a szabadegyházakat: „A szabadegyházak történelmileg a protestáns népi puritanizmus örökösei. Missziói a múlt század második felében indultak Magyarországon.¹⁶ Ezen egyházakba nem lehet beleszületni. Mindenki felnőttkori, tudatos döntés következményeként lesz a gyülekezet tagja, amit munkájával, adományaival támogat. A szabadegyházi közösségeket meg kell különböztetni a mozgalmi jellegű evangéliumi csoportoktól, a szinkretista vallásfelekezetektől, amelyek nemcsak a keresztyénség ősi forrásait, hanem más parapszichológiai tudást, tudományos vagy vallási tant is elfogadnak. Egészen mások a keleti vallások europaizált formái: a buddhista csoportok, a Magyar Iszlám Közösség, a krisnások.”¹⁷

A fentiek kapcsán néhány régebbi, magát kereszténynek valló kisegyháznak azonban hiányérzete támadhat, ezek közül legjelentősebb a Jehova Tanúi. Annak ellenére, hogy a Szigeti-féle definícióba beleillenek, még sincsenek a szabadegyházak között. Ennek egyik oka a saját döntésük, jóllehet a Kádár-rendszer idején folyamatosan kényszerítették őket a Szabadegyházak Tanácsába való belépésre, ők ezt nem tették meg, így illegalitásban működtek 1989-ig. Annak ellenére történt ez így, hogy az ÁEH már 1979-ben ígéretet tett az elismerésükre. A másik ok a többi protestáns egyház többségi konszenzusa, mely szerint a Jehova Tanúi nem tekinthetők sem a bibliai tanítás, sem az ókeresztény hagyomány alapján kereszt-

¹² A szerzőpáros nevéhez számos színvonalas, tudományos igényű, kisegyházi történelemmel foglalkozó tanulmány köthető.

¹³ *Fazekas Csaba*: Kisegyházak – történelmi tükörben in: Magyar Tudomány 2013/9 1147. o.

¹⁴ *Rajki Zoltán – Szigeti Jenő*: Szabadegyházak története Magyarországon 1989-ig. Budapest: Gondolat, 2012. 406 o.

¹⁵ *Fazekas Csaba*: Kisegyházak – történelmi tükörben in: Magyar Tudomány 2013/9 1147. o.

¹⁶ Múlt századon itt a 19. századot kell értenünk.

¹⁷ *Szigeti Jenő*: Szabadok-e – még, már – a szabadegyházak? in: Beszélő, 7. évfolyam, 24. szám.

ténynek a Szentháromsággal kapcsolatos¹⁸, valamint millenista¹⁹ tanításuk miatt sem.^{20 21}

Vannak ebből a körből olyan kimaradók is, akiknek a helye társadalmi súlyuk és hitvallásuk alapján ma már ott lenne. Az egyik ilyen a Hit Gyülekezete, amely 1979-ben alakult, napjainkban pedig a legjelentősebb magyarországi szabadegyházként tartják számon. Szigeti Jenő őket ébredési mozgalmi jellegű vallási közösségnek tartja, amely azonban napjainkban már nem fenntartható álláspont sem a gyülekezet szervezettsége, sem társadalmi ismertsége alapján. Történelmük, hitéletük kiségyházi kutatása két okból ütközik nehézségekbe: egyrészt meglehetősen zárt közösséget alkotnak, így korlátozott mértékű kapcsolatokat ápolnak más felekezetekkel, és nem tartoznak semmilyen magyarországi felekezeti szövetséghez sem (Aliansz Magyar Evangéliumi Szövetség vagy Evangélium Szabadegyházak Szövetsége). Másrészt – tapasztalatok szerint – jelenleg kevés esélye van annak, hogy egy objektivitásra törekvő történetírói nézőpontból kerüljön megírásra a gyülekezet történelme a gyülekezet belső életének nyilvánosságát védő vezetői hozzáállás miatt is. Ez részben érthető is, hiszen a felekezet filoszemita beállítottsága és fokozott politikai, valamint média aktivitása (pl. Hetek, ATV) miatt is – főleg szélsőjobboldali – támadások keresztüztüében áll.

Azt is meg kell jegyezni, hogy a kiségyházi történelmekutatásból jellemzően kimaradnak a szabadegyházi közösségekből kivált vagy kizárt közösségek. Ilyen például a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség (MET) is.

A néhány eredmény és annál több dilemma felsorolása után nem hagyhatom ki egy már nem létező munkacsoport megemlítését. A szabadegyházak fentebb ismertetett főcsoportjára fókuszálva alakult meg 2006-ban a Kiségyház-kutató Munkacsoport, majd egyesület, amely 2013-ban sajnos már meg is szűnt.²² Honlapjuk (www.kisegyhazkutato.hu)²³ előadásom előtt egy nappal vált elérhetetlen

¹⁸ Jehova Tanúi szerint a Szentháromság második tagja, a Fiú nem tisztelhető úgy, mint az Atya, nem tekinthető Istennek. Ez szemben áll a nicea-konstantinápolyi hitvallással, amely a kereszténység legalapvetőbb credoja.

¹⁹ Jehova Tanúi szerint a Jelenések könyvében megjövendölt „ezeréves békeország” a földön lesz. Ennek eljövételét már több időpontra is megjövendölték. Ennek csak ők lesznek részesei, többek között azért, mert a Biblia Istenét valódi nevén, Jehovaként tisztelik és imádják.

²⁰ *Iványi Gábor*: A Magyarországi Jehova Tanúi Egyház küzdelmes évtizedeiről. In: Beszélő, 2. évfolyam, 2. szám.

²¹ *Szimonidesz Lajos*: A Világ vallásai, II. kötet: Zsidóság és kereszténység (Budapest, Dante-kiadás, 1927) című könyvében a reformáció oldalhajtásának minősíti őket.

²² http://documents.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/civ_eljarasok/01-12899-130404-v.pdf (2014. 04. 16.)

²³ Az archivált változat tanulmányom elkészítése kezdetén még elérhető volt: <http://archive.today/sxYx> (2014. 04. 16.)

né.²⁴ Ezen számos korabeli forrásdokumentumot, tanulmányt, felekezeti sajtóterméket, valamint a Szabadegyházak Tanácsa dokumentumainak egy részét tették közzé tematikus csoportosításban.²⁵ A Rajki Zoltán által alapított egyesület arra törekedett, hogy a szabadegyházak kutatóit workshopok és közös kutatási programok keretében segítse saját felekezeti történelmük szakszerű feltárására. Úttörő munkát végeztek, és remélhetjük, hogy ez a tevékenység – ha más szervezeti keretben is, de – folytatódik majd.

Tanulmányom meghatározott kereteit meghaladná az egyes szabadegyházak történelem-kutatási eredményeinek bemutatása. Rövid, a teljesség igénye nélkül készült áttekintésem végén hangsúlyozni kívánom, hogy a *magyar kiségyház-kutatás tétje* a 20. századi magyar egyházi és világi történelemírást behálózó szektázást felváltó, objektivitásra törekvő, multidiszciplináris módszerekkel dolgozó történetírás lehet.

²⁴ Ezen tanulmány szerkesztésekor (2015. 09. 10.) ismét elérhető.

²⁵ A források egy része továbbra is elérhető egy dokumentumkezelő rendszerben: <https://www.yumpu.com/hu/browse/user/kisegyhazkutato.hu>